https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en

Strategic Research on Social Problems
E-ISSN: 3041-8623
Vol. 16(1), 153-173
Received: 31.03.2026 Revised: 01.07.2026 Accepted: 11.07.2026

Research Paper

A Bibliometric Analysis of Political Participation Research in Iran

Shahrokh Farrokh*
Department of Public Administration, Faculty of Management and Economics, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
shahrokh.farrokh@iau.ir

Maryam Ebrahimi
Ph.D. candidate, Department of Political Geography, Faculty of Geography, Kharazmi University, Tehran, Iran
std_ebrahimim@alumni.khu.ac.ir

Introduction
Political participation is widely recognized as one of the fundamental pillars of political development, democratic governance, and legitimacy of political systems. Citizens' participation in political affairs not only reflects the realization of the right to self-determination, but also contributes to social cohesion, political stability, and institutional accountability. Over the past decade, political participation has become one of the most extensively studied topics in Iranian political science, sociology, public administration, and communication studies. Existing research has investigated numerous determinants of political participation, including social capital, political trust, political culture, economic conditions, social media, citizenship rights, gender, ethnic diversity, and electoral behavior. Despite the considerable growth of empirical and theoretical studies, the overall intellectual structure of this body of knowledge has remained largely unexplored. Most previous studies have focused on individual variables or have employed meta-analysis to synthesize empirical findings, while no comprehensive bibliometric investigation has mapped the evolution of scientific production in this field. Therefore, this study aimed to analyze the scientific landscape of political participation research in Iran through bibliometric techniques and science mapping. Specifically, the study sought to identify publication trends, prolific authors and institutions, core journals, thematic clusters, and the conceptual structure of political participation research conducted in Iran between 2015 and 2025.

Materials & Methods
This study was an applied quantitative bibliometric research based on science mapping techniques. The statistical population consisted of all Persian scientific publications related to political participation produced by Iranian researchers and indexed in Iranian academic journal databases during the period from 2015 to 2025. A systematic search strategy was employed by using the keyword "Political Participation" in article titles and keywords. The search covered journals in political science, sociology, social sciences, economics, and management. After applying inclusion and exclusion criteria and removing irrelevant records, a final dataset of 591 scientific articles was selected for analysis.

The extracted metadata included article titles, authors, institutional affiliations, journal titles, publication years, and keywords. Because domestic databases did not provide standardized bibliometric outputs, all records were manually extracted, cleaned, and standardized. Variations in author names, keyword spellings, and synonymous concepts were harmonized to improve analytical accuracy.

Data analysis was conducted by using Microsoft Excel and VOSviewer software. Excel was employed to generate descriptive statistics and identify publication trends, productive authors, institutions, and core journals. VOSviewer was used to perform keyword co-occurrence analysis and visualize the conceptual structure of the field. Network maps, overlay visualization, and density visualization were generated to identify thematic clusters,

*Corresponding author
How to cite: Farrokh, Sh., & Ebrahimi, M. (2027). A bibliometric analysis of political participation research in Iran. *Strategic Research on Social Problems*, *16*(1), 153-173. https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

conceptual relationships, emerging research topics, and underexplored areas.

Discussion of Results & Conclusion

The keyword co-occurrence analysis identified 85 highly connected keywords, which were organized into 11 thematic clusters representing the conceptual foundations of political participation research in Iran. These clusters included governance, political identity, political behavior, political security, civil society, public sphere, elections, political culture, political communication, constitutional rights, and political development.

The network visualization demonstrated that "Political Participation" occupied the central position within the conceptual network and exhibited the strongest relationships with social capital, elections, political culture, and political development. These findings indicated that Iranian scholars had predominantly conceptualized political participation within sociological and institutional frameworks, rather than through behavioral or technological perspectives alone.

5 major research streams emerged from the network analysis. The first focused on social capital, public trust, institutional trust, civil society, and good governance as the principal foundations of political participation. The second emphasized political culture, political socialization, political awareness, and political efficacy, particularly among younger generations. The third investigated electoral participation, voting behavior, democratic institutions, and parliamentary elections. The fourth examined political participation from the perspectives of gender, ethnic identity, citizenship rights, constitutional rights, and minority participation. Finally, the fifth stream represented the growing influence of social media, digital communication, public sphere, and globalization on contemporary patterns of political participation.

Overlay visualization revealed a clear temporal transformation in research priorities. Earlier studies mainly concentrated on traditional concepts, such as political trust, civil society, voting behavior, and public institutions, whereas more recent publications had increasingly emphasized social media, digital communication, universities, students, political parties, and globalization. This finding suggested that Iranian political participation research was gradually shifting from classical institutional approaches toward digital and network-based perspectives.

Density visualization further demonstrated that political participation, social capital, and elections constituted the densest and most frequently studied concepts within the literature. Conversely, topics like women's rights, minorities, constitutional rights, human rights, sustainable development, and political jurisprudence remained relatively peripheral despite their theoretical significance. These findings revealed important research gaps and indicated opportunities for future interdisciplinary investigations.

Overall, the bibliometric evidence suggested that political participation research in Iran had experienced substantial quantitative growth while simultaneously becoming increasingly interdisciplinary. Nevertheless, the intellectual structure of the field continued to be dominated by election-centered and social capital-oriented approaches. Compared with international research, Iranian scholarship showed considerable convergence regarding the importance of political trust, social capital, and digital media; however, greater attention should be devoted to digital activism, online political participation, marginalized social groups, citizenship rights, and emerging forms of networked political engagement. The findings provide a comprehensive scientific map of political participation studies in Iran and offer valuable guidance for researchers, policymakers, and academic institutions in identifying dominant research trends, conceptual gaps, and future research priorities.

Keywords: Political Participation, Social Capital, Political Culture, Elections, Social Media.

Acknowledgments

The authors thank everyone who contributed to this article.

Conflicts of Interest

There is no conflict of interest.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Statement on the Use of AI

No artificial intelligence tools were used in the writing, editing, or preparation of this manuscript.

.
.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی
سال شانزدهم، شماره پیاپی (٥٦)، شماره اول، ١٤٠٦، ص١٥٣-١٧٣
تاریخ دریافت: ١٤٠٥/٠١/١١ تاریخ بازنگری:١٤٠٥/٠٤/٠٨ تاریخ پذیرش: ١٤٠٥/٠٤/٢٠

مقاله پژوهشی

تحلیل کتاب‌سنجی پژوهش‌های مشارکت سیاسی در ایران

شاهرخ فرخ*، گروه مدیریت دولتی، دانشکدهٔ مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایـران
shahrokh.farrokh@iau.ir
مریم ابراهیمی، دانشجوی دکتری گروه جغرافیای سیاسی، دانشکدهٔ جغرافیا، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
std_ebrahimim@alumni.khu.ac.ir

چکیده

مشارکت سیاسی به‌عنوان یکی از ارکان بنیادین توسعه و انسجام اجتماعی، نقش بسزایی در پویایی جامعهٔ مدنی و ارتقای سرمایهٔ اجتماعی ایفا می‌کند. باوجود تکثر پژوهش‌های جامعه‌شـناختی در این زمینه، ادبیات این حوزه در ایران دچار پراکندگی مفهومی اسـت. پژوهش حاضـر با هدف تحلیل کتاب‌سنجی و ترسیم نقشهٔ ساختار فکری مطالعات مشارکت سیاسی در بستر تحولات اجتماعی طی بازهٔ زمانی (١٣٩٤ تا ١٤٠٤) انجام شده است. این مطالعهٔ کاربردی و کمّی از نوع تحلیل کتاب‌سنجی است. فراداده‌های پژوهش شامل ٥٩١ سند علمی است که از پایگاه اطلاعات نشریات کشور استخراج شد. برای تحلیل شبکهٔ هم‌رخدادی واژگان و مصورسازی شبکه‌ها از نرم‌افزار VOSviewer بهره‌گیری شد. تحلیل شبکه نشان داد که ساختار مفهومی این حوزه در ١١ خوشه و ٥ جریان کلان (سرمایه و اعتماد اجتماعی، فرهنگ سیاسی، رفتار انتخاباتی، هویت‌های قومی/جنسیتی و رسانه‌های نوین) پیکربندی شده است. هستهٔ مرکزی شبکه حول متغیرهای «سرمایهٔ اجتماعی» و «انتخابات» متراکم است. بررسی روند تکامل تاریخی حاکی از شیفت پارادایمی از نهادهای کلاسیک به سمت کنشگری در رسانه‌های اجتماعی است؛ حال آنکه مفاهیم بنیادین توسعهٔ اجتماعی نظیر مشارکت زنان، حقوق اقلیت‌ها و تنوع هویتی دچار حاشیه‌نشینی آکادمیک است. ادبیات مشارکت سیاسی در ایران با غلبهٔ رویکرد جامعه‌شناختی دچار نوعی تقلیل‌گرایی انتخاباتی شده و مشارکت شهروندان را به رفتارهای رأی‌دهی محدود کرده اسـت. خروج از این رویکرد نیازمند توجه به اشـکال پویاتر جامعهٔ مدنی، بهره‌گیری از روش‌های قوم‌نگارانه برای درک عمیق‌تر موانع جنسیتی و هویتی بر الگوی مشارکت است.

واژه‌های کلیدی: مشارکت سیاسی، سرمایهٔ اجتماعی، فرهنگ سیاسی، انتخابات، رسانه‌های اجتماعی، کتاب‌سنجی.

*نویسنده مسئول

استناد به این مقاله: فرخ، شاهرخ و ابراهیمی، مریم . (١٤٠٦). تحلیل کتاب‌سنجی پژوهش‌های مشارکت سیاسی در ایران، *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی*، ١٦(١)، ص١٥٣-١٧٣. https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

3041-8623/ © University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

مقدمه و بیان مسئله

مشارکت سیاسی به‌عنوان یکی از شاخص‌های کلیدی توسعهٔ سیاسی، استقرار نظام‌های دموکراتیک و ثبات نظام‌های حکومتی، نقش بنیادینی در تقویت مشروعیت نهادها و انسجام اجتماعی ایفا می‌کند (ابوالحسنی، ۱۴۰۴؛ مهرگان و همکاران، ۱۳۹۸). حضور فعالانهٔ شهروندان در عرصهٔ عمومی، نه‌تنها ریشه در حق تعیین سرنوشت و حاکمیت مردم بر مقدرات خویش دارد (سلامی و رضایی، ۱۴۰۴) ، مهم‌ترین ابزار برای گذار از بحران‌های مشارکت به سوی توسعهٔ سیاسی پایدار محسوب می‌شود (عالم و نوری‌اصل، ۱۳۹۸). درواقع، گسترش مشارکت و رقابت گروه‌های اجتماعی در زندگی سیاسی، عامل اصلی پویایی جامعه است و کاهش آن، به‌ویژه در میان گروه‌هایی که پیشتر نقش مشروعیت‌بخش داشته‌اند، می‌تواند نشانه‌ای از گسست در بنیان‌های هویتی و فرهنگی نظام سیاسی تلقی شود (نظری و همکاران، ۱۳۹۲؛ ابوالحسنی، ۱۴۰۴).

باتوجه‌به اهمیت این مؤلفه، در دهه‌های اخیر جامعهٔ علمی ایران توجه ویژه‌ای به مفهوم مشارکت سیاسی داشته است و پژوهشگران متعددی از زوایای گوناگون به واکاوی آن پرداخته‌اند. مروری بر ادبیات پژوهشی نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از این مطالعات بر شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی متمرکز بوده است؛ عواملی نظیر سرمایهٔ اجتماعی و اعتماد نهادی (بهشتی و همکاران، ۱۴۰۴)، فرهنگ و هوش سیاسی (پناهی و بنی‌فاطمه، ۱۳۹۴؛ روحی و همکاران، ۱۴۰۱) وضعیت اقتصادی و طبقاتی شهروندان (آب‌نیکی، ۱۳۹۶؛ میری و همکاران، ۱۴۰۴؛ بهنام‌فر و شاعری، ۱۴۰۳) و همچنین نقش فزایندهٔ رسانه‌های اجتماعی، فضای مجازی و حوزهٔ عمومی دیجیتال (خانیکی و خجیر، ۱۳۹۷؛ محمدی پشتهانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ عشایری و جهانپرور، ۱۴۰۳؛ عباس‌نیا و همکاران، ۱۴۰۲)؛ علاوه‌براین، بخش درخورتوجهی از تحقیقات به بررسی موانع و الگوهای مشارکت در میان گروه‌های خاص جمعیتی ازجمله زنان (ذوالفقاری و همکاران، ۱۴۰۴؛ رییسی و همکاران، ۱۳۹۹؛ محمدی و اعوانی، ۱۴۰۴)، جوانان و دانشجویان (غفاری هشجین و همکاران، ۱۳۸۹)، تأثیر ساختار دینی جامعه بر گرایش به مشارکت (ذوالفقاری و همکاران، ۱۴۰۳) و مباحث حقوقی نظیر سازگاری حق رأی با اسناد حقوق بشری (دبیرنیا و همکاران، ۱۴۰۲) اختصاص یافته است.

دستیابی به درک دقیق‌تر و ترسیم نقشه‌ای جامع از ادبیات علمی در حوزهٔ مشارکت سیاسی، نیازمند بررسی روشمند ابعاد مختلف این پژوهش‌هاست؛ بر این اساس، شناخت روند رشد و توزیع زمانی انتشارات، می‌تواند چشم‌انداز روشنی از سیر تطور این حوزه ارائه دهد. همچنین، سازمان‌دهی اطلاعات موجود و شناسایی قطب‌های علمی، شبکهٔ نویسندگان و مجلات هسته مسیر دسترسی پژوهشگران به منابع کلیدی را هموارتر می‌سازد؛ افزون بر این، ترسیم ساختار موضوعی و تحلیل خوشه‌های معنایی به درک بهتر گرایش‌های غلب و مفاهیم بنیادینِ پژوهش‌های پیشین کمک شایانی خواهد کرد؛ بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل کتاب‌سنجی و ترسیم نقشهٔ علم پژوهش‌های مشارکت سیاسی در ایران طی دو دههٔ اخیر سامان یافته است. برای دستیابی به این هدف کلان، مقالهٔ حاضر در پی پاسخ‌گویی به سؤالات اساسی زیر است:

– روند رشد و توزیع زمانی انتشارات علمی در حوزهٔ مشارکت سیاسی در ایران چگونه بوده است؟

– پرتألیف‌ترین نویسندگان، دانشگاه‌ها و مجلات هسته در تولید ادبیات علمی این حوزه کدام هستند؟

– ساختار موضوعی و خوشه‌های معنایی و کلمات کلیدی پرتکرار در این پژوهش‌ها شامل چه مفاهیمی است؟

مبانی مفهومی

مفهوم‌شناسی مشارکت سیاسی

مشارکت سیاسی به‌عنوان یکی از ارکان بنیادین توسعهٔ سیاسی و ثبات نظام‌های دموکراتیک، ناظر بر میزان بهره‌مندی شهروندان از حق دخالت در مقدرات و تصمیم‌گیری‌های سیاسی است (محبی انجدانی و همکاران، ۱۴۰۴). در ادبیات علوم سیاسی، تعاریف متعددی از این مفهوم ارائه شده است. یکی

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

از این تعاریف، مشارکت سیاسی را مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و اعمالی می‌داند که شهروندان به‌وسیلهٔ آن در جست‌وجوی نفوذ یا حمایت از حکومت یا سیاستی خاص هستند (دال، ۱۳۹۷). باتوجه‌به یک رویکرد سلسله‌مراتب‌گرا مشارکت طیفی است که از عدم‌درگیری در سیاست تا داشتن مقام رسمی و اداری امتداد دارد و دراین‌میان، رأی‌دادن به‌عنوان حداقلی‌ترین سطح مشارکت معرفی می‌شود (محبی انجدانی و همکاران، ۱٤۰٤). از منظر حقوق بنیادین نیز، حق بر مشارکت سیاسی از حق تعیین سرنوشت نشئت می‌گیرد و حتی در برخی نظام‌ها به‌صورت رأی اجباری با حفظ اصل مخفی‌بودن به‌عنوان تکلیف شهروندی اعمال می‌شود (دبیرنیا و همکاران، ۱٤۰۲).

از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، مشارکت ارتباطی دوسویه میان نظام سیاسی و جامعه برقرار می‌کند و شهروندان را از مشارکت‌کنندگان صرف به ناظران و تصمیم‌سازان ارتقا می‌دهد. در تبیین چرایی مشارکت شهروندان، نظریهٔ انتخاب عقلانی اثر داونز[1] نقشی کلیدی دارد. بر اساس این نظریه، کنش سیاسی افراد تابعی از محاسبهٔ دقیق هزینه‌ها و منافع است؛ به عبارتی، شهروندان تنها زمانی دست به کنش سیاسی نظیر رأی‌دادن می‌زنند که فایده موردانتظارشان بر هزینه‌های آن فزونی یابد (ساعی و همکاران، ۱۳۹٦). همچنین، در نظام‌های سیاسی، مشارکت شهروندان ارتباط تنگاتنگی با مشروعیت نظام و پیوندهای هویتی و فرهنگی دارد (De Moor, 2016)؛ بر این اساس، فرهنگ سیاسی حاکم بر جامعه خواه دموکراتیک یا اقتدارگرا تعیین‌کنندهٔ نوع، کیفیت و گستردگی مشارکت داوطلبانهٔ شهروندان است (ابوالحسنی، ۱٤۰٤). همچنین در عصر جدید، شکل‌گیری و بهره‌مندی از حوزهٔ عمومی مجازی می‌تواند به‌عنوان بستر نظری نوینی برای تقویت و مهندسی مشارکت سیاسی عمل کند (عباس‌نیا و همکاران، ۱٤۰۲).

پیشینهٔ پژوهش

بررسی ادبیات و تولیدات علمی داخلی نشان می‌دهد که پژوهشگران حوزهٔ علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و ارتباطات مفهوم مشارکت سیاسی را از زوایای بسیار متنوعی واکاوی کرده‌اند. برای درک بهتر می‌توان مطالعات پیشین را در چند محور موضوعی کلان دسته‌بندی و یکپارچه‌سازی کرد:

الف) مطالعات فراتحلیلی و آسیب‌شناسی پژوهش‌ها

بخشی از پژوهش‌ها تلاش کرده است تا با نگاهی کلان، مطالعات انجام‌شده را ارزیابی کند. فراتحلیل کشاورزی و عربی (۱۳۹۹) نشان داد که بیشتر پژوهش‌های داخلی درزمینهٔ مشارکت سیاسی از ضعف معرفت‌شناختی، فقدان مدل نظری منسجم و تمرکز مفرط بر سطح تحلیل خرد رنج می‌برد. در مطالعه‌های دیگر، خانیکی و خجیر (۱۳۹۷) با فراتحلیل پژوهش‌های حوزهٔ رسانه و مشارکت، غلبهٔ رویکرد اثبات‌گرایی و ضعف در شاخص‌سازی را به‌عنوان نقاط ضعف اصلی این مقالات برشمردند. همچنین با بررسی بازهٔ زمانی ۱۰ساله، افت محسوس مشارکت انتخاباتی به‌ویژه در سال‌های ۱٤۰۰ و ۱٤۰۲ را تأیید کردند و عوامل فرهنگی و سیاسی را دارای بیشترین اندازهٔ اثر در این کاهش دانستند (نورانی و همکاران، ۱٤۰٤)؛ علاوه‌براین، در بازهٔ سال‌های ۱۳۹٦ تا ۱٤۰۰، شش چالش کلان شامل ابعاد سیاسی، اقتصادی، قانونی، محیطی، رسانه‌ای و حاکمیتی را به‌عنوان موانع اصلی مشارکت شناسایی کردند (حسن‌نیا و همکاران، ۱٤۰٤)؛ علاوه‌براین، با رویکرد فراترکیب، ۱۲٦ عامل مؤثر بر مشارکت انتخاباتی را در ۱۰ مؤلفهٔ کلی دسته‌بندی کردند (محمدزاده راوندی و همکاران، ۱٤۰۲)؛ در همین راستا، مطالعات فراتحلیلی اخیر نشان داده است که سیاست‌گذاری رسانه‌ای و سواد رسانه‌ای تأثیر مثبت و مصرف رسانه‌های خارجی تأثیر منفی بر مشارکت دارد (عشایری و جهانپرور، ۱٤۰۳) و ابعاد مختلف ساختار دینی جامعه اعم از ابعاد اعتقادی، مناسکی و پیامدی نیز رابطهٔ معناداری با گرایش به مشارکت سیاسی در ایران ایفا می‌کند (ذوالفقاری و همکاران، ۱٤۰۳).

ب) عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر مشارکت

دستهٔ بزرگی از مقالات متغیرهای تأثیرگذار بر مشارکت را

[1] Downs

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

بررسی کرده‌اند. میری و همکاران (۱۴۰۴) در بررسی انتخابات ریاست‌جمهوری سیزدهم، عامل اقتصادی را مهم‌ترین محرک یا مانع مشارکت معرفی کردند. این یافته در مطالعات محلی نیز تأیید شده است؛ به‌گونه‌ای که بهنام‌فر و شاعری (۱۴۰۳) نشان دادند بهبود وضعیت اقتصادی شهروندان با افزایش میزان مشارکت سیاسی آنان رابطهٔ مستقیم دارد. از منظر طبقاتی، آب‌نیکی (۱۳۹۶) نشان داد که طبقهٔ متوسط شهری در ایران باوجود برخورداری از آگاهی و تحصیلات عالی به دلیل احساس بی‌قدرتی در حوزهٔ سیاست، با کاهش مشارکت مواجه شده است. همچنین، سرمایهٔ اجتماعی و اعتماد نهادی (بهشتی و همکاران، ۱۴۰۴)، هوش سیاسی (روحی و همکاران، ۱۴۰۱) و فرهنگ سیاسی برخاسته از خانواده و جامعه‌پذیری (گلابی و حاجیلو، ۱۳۹۱؛ ابوالحسنی، ۱۴۰۴) از جمله متغیرهایی است که رابطهٔ مستقیم و معناداری با افزایش مشارکت سیاسی شهروندان دارد. در سطح ساختاری نیز، طالاری و موسوی شفایی (۱۳۹۵) نقش تعدد احزاب و شدت رقابت را در قالب بازاریابی سیاسی برای افزایش مشارکت حیاتی دانسته‌اند.

ج) مشارکت سیاسی زنان و اقلیت‌ها

بخش مهمی از ادبیات پژوهشی به موانع و چالش‌های مشارکت زنان اختصاص دارد. دراین‌بین ذوالفقاری و همکاران (۱۴۰۴) با رویکرد فراترکیب، موانع مشارکت سیاسی زنان را در ایران در شش دستهٔ اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، روانی و جمعیتی مدل‌سازی کردند؛ در همین راستا محمدی و اعوانی (۱۴۰۴) پدیدهٔ زیست سیاسی متعارض زنانه را مطرح کرده و نشان دادند که تعارض میان ساختارهای سنتی و خواسته‌های مدرن به طرد سیاسی زنان انجامیده است. این موانع در مناطق پیرامونی شدت بیشتری دارد؛ چنان‌که رییسی و همکاران (۱۳۹۹) نهادهای غیررسمی مانند مردسالاری و باورهای سنتی را مانع اصلی مشارکت زنان در منطقهٔ بلوچستان دانسته‌اند؛ هرچند نهادهایی چون شوراها درحال تعدیل این فضا هستند.

د) تحولات فناورانه، بومی و نهادی

با ظهور فناوری‌های نوین، نقش رسانه‌های اجتماعی در آیندهٔ مشارکت سیاسی انکارناپذیر است؛ به‌طوری‌که رویکرد حاکمیت به این شبکه‌ها با نگاه فرصت‌محور یا تهدیدانگار می‌تواند سناریوهای متفاوتی برای آیندهٔ مشارکت رقم بزند (محمدی پشتهانی و همکاران، ۱۴۰۱). مطالعات نشان می‌دهد که مهندسی و بهره‌مندی صحیح از حوزهٔ عمومی مجازی نیز در تقویت این مشارکت بسیار مؤثر است (عباس‌نیا و همکاران، ۱۴۰۲). در سطوح محلی نیز، پدیده‌های بومی بر الگوهای دموکراتیک سایه انداخته است؛ برای مثال، پناهی‌نسب و همکاران (۱۴۰۴) در مطالعهٔ انتخابات مجلس در کهگیلویه و بویراحمد نشان دادند که چگونه تضعیف تحزب به بازتولید مشارکت بر پایهٔ طایفه‌گرایی و منافع فردی منجر شده است. متغیرهای بنیادین دیگری نظیر احساس امنیت سیاسی در حاشیه‌نشینی (آفتابی و همکاران، ۱۴۰۲)، حقوق نهادین شهروندی (عالم و نوری‌اصل، ۱۳۹۸)، سازگاری حق مشارکت با الگوهای رأی اجباری در اسناد حقوق بشری (دیرنیا و همکاران، ۱۴۰۲) و چارچوب‌های قرآنی مشروعیت‌بخش (آقاجانی، ۱۴۰۲) نیز از دیگر ابعادی است که توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. همچنین شهرابی و همکاران (۱۴۰۱) تفاوت دیدگاه گفتمان‌های سیاسی نظیر گفتمان اصول‌گرا و اصلاح‌طلب را در تعریف و محدودهٔ مشارکت سیاسی برجسته کرده‌اند.

هـ) پژوهش‌های بین‌المللی و مطالعات کتاب‌سنجی

در ادبیات بین‌الملل، مطالعات متعددی با رویکرد مرور نظام‌مند و کتاب‌سنجی به تحلیل روندهای پژوهشی مشارکت سیاسی پرداخته است؛ برای نمونه، فادیلا و رهماواتی[1] (2025) با تحلیل کتاب‌سنجی ۳۳۹ مقاله نمایه‌شده در پایگاه اسکوپوس طی سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۴ نشان دادند که مفهوم مشارکت سیاسی در عصر شهروندی دیجیتال به‌تدریج از الگوهای سنتی کنش سیاسی به اشکال نوین مشارکت آنلاین، کنشگری دیجیتال و سواد رسانه‌ای تحول یافته است. آنان همچنین رشد چشمگیر

[1] Fadilla & Rahmawati

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

مطالعات مرتبط با فناوری‌های ارتباطی و مشارکت سیاسی را به‌عنوان یکی از روندهای اصلی دانش جهانی معرفی کردند. در مطالعه‌ای دیگر، انوار و فوزیانتی[1] (2025) روندهای پژوهشی مرتبط با جنبش‌های اجتماعی دیجیتال و مشارکت سیاسی نسل هزاره را با نرم‌افزار ووس ویوور بررسی کردند. یافته‌های آنان نشان داد که شبکه‌های اجتماعی، کنشگری آنلاین، مشارکت مدنی و بسیج سیاسی دیجیتال به کانون‌های اصلی تولید دانش در این حوزه تبدیل شده است و پیوند میان فناوری و مشارکت سیاسی روزبه‌روز پررنگ‌تر می‌شود. همچنین، پاریپورنام و همکاران[2] (2024) با تحلیل کتاب‌سنجی ادبیات مربوط به رسانه‌های اجتماعی و مشارکت سیاسی، افزایش چشمگیر تولیدات علمی را پس از سال ۲۰۱۶ گزارش کردند و نشان دادند که پژوهش‌های جدید عمدتاً بر نقش رسانه‌های اجتماعی در بسیج سیاسی، رفتار رأی‌دهی، مشارکت جوانان و شکل‌گیری افکار عمومی متمرکز است. در حوزهٔ مطالعات مروری، لوبیز و همکاران[3] (2025) طی مروری نظام‌مند نشان دادند که قطبی‌شدگی عاطفی در بسیاری از نظام‌های سیاسی معاصر رابطه‌ای مثبت با اشکال مختلف مشارکت سیاسی، به‌ویژه مشارکت انتخاباتی دارد. یافته‌های آنان بیانگر آن است که ساختارهای رقابت سیاسی و شکاف‌های هویتی از عوامل مهم جهت‌دهنده به الگوهای مشارکت شهروندان محسوب می‌شود.

درمجموع، بررسی ادبیات بین‌المللی نشان می‌دهد که مطالعات جهانی طی سال‌های اخیر از مطالعهٔ صرف رفتار انتخاباتی به سمت تحلیل ساختارهای دانشی، شبکه‌های مفهومی و نقش فناوری‌های دیجیتال در مشارکت سیاسی حرکت کرده است. نتایج این مطالعات حاکی‌ازآن است که مفاهیمی نظیر سرمایهٔ اجتماعی، اعتماد سیاسی، رسانه‌های اجتماعی، کنشگری دیجیتال و هویت‌های اجتماعی از مهم‌ترین کانون‌های پژوهشی در ادبیات جهانی محسوب می‌شود. همچنین، بخش چشمگیری از پژوهش‌های جدید بر مشارکت گروه‌های کمتر دیده‌شده ازجمله زنان، اقلیت‌ها و نسل جوان متمرکز شده است؛ بااین‌حال، ادبیات داخلی فوق نشان می‌دهد که تولیدات علمی درزمینهٔ مشارکت سیاسی در ایران بسیار فربه، چندوجهی و متکی بر مطالعات میدانی یا فراتحلیل‌های کیفی بوده است؛ اما باوجود پژوهش‌های کتاب‌سنجی در سطح بین‌المللی، تاکنون مطالعه‌ای جامع مشاهده نشده است که ساختار دانش تولیدشده دربارهٔ مشارکت سیاسی در ایران را با بهره‌گیری از روش‌های کتاب‌سنجی و تحلیل شبکه‌های علمی ترسیم کند؛ خلأیی که پژوهش حاضر در پی آن است تا آن را به لحاظ روش‌شناختی پر کند و ساختار پنهان دانش را در این عرصه آشکار سازد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر ازنظر هدف، تحقیقی کاربردی و از منظر ماهیت و روش گردآوری و تحلیل داده‌ها، پژوهشی کمّی از نوع مطالعات کتاب‌سنجی است. در این روش به‌جای تحلیل محتوای درونی متون، فراداده‌های مقالات نظیر عنوان، نویسندگان، سال انتشار، نام مجله و کلمات کلیدی با استفاده از تکنیک‌های آماری و ریاضی پردازش می‌شوند تا ساختار پنهان دانش، الگوهای رشد و روابط مفهومی در حوزهٔ علمی خاص کشف و به‌صورت دیداری ترسیم گردد.

جامعهٔ آماری این پژوهش را کلیهٔ مقالات علمی_ پژوهشی منتشرشده توسط پژوهشگران ایرانی در داخل کشور با محوریت موضوعی مشارکت سیاسی تشکیل می‌دهد. باتوجه‌به اینکه هدف پژوهش، بررسی تولیدات علمی بومی و فارسی‌زبان در داخل ایران بود، از پایگاه اطلاعات نشریات کشور[4] که یکی از جامع‌ترین و معتبرترین نمایه‌نامه‌های مجلات علمی ایران است، به‌عنوان پایگاه داده استفاده شد.

برای استخراج داده‌ها، استراتژی جست‌وجوی نظام‌مند تدوین شد. کلیدواژهٔ اصلی مشارکت سیاسی در فیلدهای عنوان و کلمات کلیدی مقالات جست‌وجو و به‌منظور تحدید دامنهٔ پژوهش و استخراج مرتبط‌ترین منابع، معیارهای ورود و خروج[5] زیر اعمال شد:

[1] Anwar & Fauzianty
[2] Paripoornam et al.
[3] Lubej et al.
[4] Magiran
[5] Inclusion and Exclusion Criteria

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

بازهٔ زمانی: جست‌وجو به دوره‌ای ۱۰ساله از ابتدای سال ۱۳۹۴ تا پایان سال ۱۴۰۴ محدود شد تا جدیدترین تحولات و رویکردهای علمی واکاوی شود؛

حوزه‌های موضوعی: باتوجه‌به ماهیت چندرشته‌ای مفهوم مشارکت سیاسی، جست‌وجو در نشریات تخصصی حوزه‌های «علوم سیاسی»، «جامعه‌شناسی»، «علوم اجتماعی»، «اقتصاد» و «مدیریت» انجام پذیرفت؛

نوع سند: انواع اسناد شامل مقالات اصیل علمی ـ پژوهشی، مقالات علمی ـ مروری و مقالات کنفرانسی نمایه‌شده انتخاب شد تا تصویری جامع از کلیهٔ تولیدات علمی این حوزه به دست آید و صرفاً یادداشت‌های سردبیر یا معرفی کتاب از فرایند استخراج کنار گذاشته شد.

پس از اعمال فیلترهای فوق و پالایش اولیهٔ جست‌وجو، درمجموع تعداد ۵۹۱ مقالهٔ علمی ـ پژوهشی به‌عنوان نمونهٔ نهایی و هستهٔ اصلی داده‌ها برای ورود به مرحلهٔ تحلیل شناسایی و انتخاب شد.

ازآنجاکه پایگاه‌های اطلاعات علمی داخلی برخلاف پایگاه‌های بین‌المللی، فاقد خروجی‌های استاندارد برای ورود مستقیم به نرم‌افزارهای علم‌سنجی است، فرایند استخراج و پیش‌پردازش داده‌ها با دقت زیادی صورت گرفت. ابتدا فراداده‌های مربوط به هر ۵۹۱ مقاله شامل عنوان مقاله، نام نویسندگان، وابستگی سازمانی، نام نشریه، سال انتشار و کلمات کلیدی استخراج و در یک کاربرگ اکسل وارد شد.

سپس، مرحلهٔ حیاتی پاک‌سازی و همگن‌سازی داده‌ها انجام شد. در این مرحله، خطاهای املایی، تفاوت در نگارش اسامی نویسندگان، برای مثال درج نام کامل یا مخفف، نیم‌فاصله‌ها در کلمات کلیدی مانند یکدست‌کردن کلمهٔ مشارکت سیاسی و مترادف‌های مفهومی اصلاح و استانداردسازی شدند. این یکدست‌سازی تضمین می‌کند که نرم‌افزار تحلیلی، مفاهیم و اشخاص یکسان را به اشتباه به‌عنوان موجودیت‌های مستقل شناسایی نکند؛ درنهایت، داده‌های پالایش‌شده در اکسل به فرمت قابل‌خوانش برای نرم‌افزار تحلیل‌گر شبکه‌ای تبدیل شد.

سپس برای پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش از دو نرم‌افزار تخصصی استفاده شد:

- نرم‌افزار اکسل (Excel): برای انجام آمار توصیفی، استخراج فراوانی‌ها و رسم نمودارهای مربوط به روند توزیع زمانی انتشارات برای پاسخ به سؤال اول پژوهش و همچنین شناسایی پرتألیف‌ترین نویسندگان، دانشگاه‌ها و نشریات هسته برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش.

- نرم‌افزار ووس‌ویور (VOSviewer): برای مصورسازی و تحلیل شبکه‌ای داده‌ها در پاسخ به سؤال سوم پژوهش از این نرم‌افزار استفاده شد. این نرم‌افزار یکی از قدرتمندترین ابزارها در ترسیم نقشهٔ علم[1] است. در پژوهش حاضر، از تکنیک تحلیل هم‌رخدادی واژگان[2] برای کلمات کلیدی استفاده شد. این روش مشخص می‌کند که کدام کلمات کلیدی در مقالات با یکدیگر ظاهر شده است. بر پایهٔ این تحلیل، نرم‌افزار کلمات پرکاربرد را شناسایی کرده و آن‌ها را براساس میزان ارتباط و هم‌رخدادی در قالب خوشه‌های موضوعی[3] رنگ‌بندی و گروه‌بندی می‌کند. اندازهٔ گره‌ها در نقشه نشان‌دهندهٔ فراوانی تکرار یک واژه و ضخامت خطوط ارتباطی نشان‌دهندهٔ قدرت پیوند میان دو مفهوم در پژوهش‌های مشارکت سیاسی است.

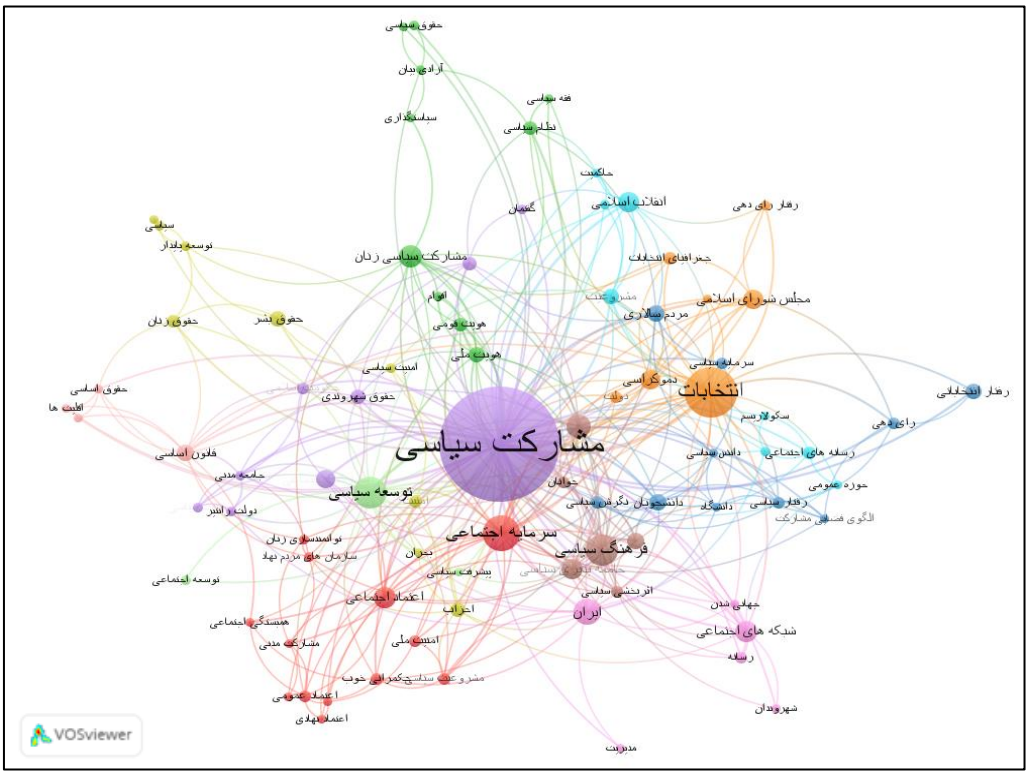
یافته‌های پژوهش

تحلیل شبکهٔ هم‌رخدادی واژگان و ساختار مفهومی

یکی از قدرتمندترین روش‌ها برای درک ساختار فکری و نقشهٔ موضوعی یک حوزهٔ علمی، تحلیل هم‌رخدادی کلمات کلیدی است. در این بخش، کلمات کلیدی مقالات بررسی شد تا مشخص شود پژوهشگران ایرانی، مفهوم «مشارکت سیاسی» را بیشتر در پیوند با کدام مفاهیم، نظریه‌ها و بسترها مطالعه کرده‌اند.

[1] Science Mapping
[2] Co-occurrence Analysis
[3] Clusters

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219



شکل ۱- نقشهٔ شبکهٔ هم‌رخدادی واژگان در حوزهٔ مشارکت سیاسی

Fig 1- Keyword co-occurrence network map in the field of political participation

همان‌طور که در خروجی نرم‌افزار و نقشهٔ شبکهٔ هم‌رخدادی واژگان (شکل ۱) مشاهده می‌شود، از میان تمامی واژگان استخراج‌شده، ۸۵ کلمهٔ کلیدی که بیشترین بسامد و ارتباط متقابل را با یکدیگر داشتند، به شبکهٔ نهایی راه یافتند. جزئیات این خوشه‌بندی واژگان در جدول (۱) ارائه شده است؛ در این راستا نرم‌افزار با استفاده از الگوریتم‌های فاصله‌سنجی و سنجش میزان هم‌رخدادی، این ۸۵ مفهوم را در قالب ۱۱ خوشهٔ مجزا دسته‌بندی و رنگ‌آمیزی کرده است.

جدول ۱- خوشه‌بندی واژگان (براساس خروجی نرم‌افزار)

Table 1- Keyword clustering (based on software output)

شماره خوشه Cluster Number	نام خوشه Cluster Name	تعداد آیتم Number of Items	کلمات کلیدی خوشه Cluster Keywords	قدرت کل پیوند Total Link Strength
خوشه 1 Cluster 1	حکمرانی Governance	13	اعتماد اجتماعی، اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، امنیت ملی، توانمندسازی زنان، حکمرانی خوب، سازمان‌های مردم‌نهاد، سرمایهٔ اجتماعی، شفافیت، مشارکت مدنی، مشروعیت سیاسی، همبستگی اجتماعی، پاسخ‌گویی Social Trust, Public Trust, Institutional Trust, National Security, Women's Empowerment, Good Governance, NGOs, Social Capital, Transparency, Civic Participation, Political Legitimacy, Social Cohesion, Accountability	188
خوشه 2 Cluster 2	هویت سیاسی Political Identity	10	آزادی بیان، اقوام، حقوق اجتماعی، حقوق سیاسی، سیاست‌گذاری، فقه سیاسی، مشارکت سیاسی زنان، نظام سیاسی، هویت قومی، هویت ملی Freedom of Expression, Ethnic Groups, Social Rights, Political Rights, Policymaking, Political Jurisprudence, Women's Political Participation, Political System, Ethnic Identity, National Identity	104

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

شماره خوشه Cluster Number	نام خوشه Cluster Name	تعداد آیتم Number of Items	کلمات کلیدی خوشه Cluster Keywords	قدرت کل پیوند Total Link Strength
خوشه 3 Cluster 3	رفتار سیاسی Political Behavior	10	الگوی فضایی مشارکت، دانش سیاسی، دانشجویان، دانشگاه، رأی‌دهی، رفتار انتخاباتی، رفتار سیاسی، سرمایهٔ سیاسی، مردم‌سالاری، نگرش سیاسی Spatial Pattern of Participation, Political Knowledge, Students, University, Voting, Electoral Behavior, Political Behavior, Political Capital, Democracy, Political Attitudes	136
خوشه 4 Cluster 4	امنیت سیاسی Political Security	9	اجتماعی، احزاب، امنیت، امنیت سیاسی، بحران، توسعهٔ پایدار، حقوق بشر، حقوق زنان، سیاسی Social, Political Parties, Security, Political Security, Crisis, Sustainable Development, Human Rights, Women's Rights, Political	62
خوشه 5 Cluster 5	جامعه مدنی Civil Society	9	جامعهٔ مدنی، حقوق شهروندی، حکومت اسلامی، دولت رانتیر، رقابت سیاسی، مردم‌سالاری دینی، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی، گفتمان Civil Society, Citizenship Rights, Islamic Government, Rentier State, Political Competition, Religious Democracy, Social Participation, Political Participation, Discourse	494
خوشه 6 Cluster 6	حوزه عمومی Public Sphere	8	انقلاب اسلامی، حاکمیت، حوزهٔ عمومی، رسانه‌های اجتماعی، سکولاریسم، طبقهٔ متوسط، مشارکت انتخاباتی، مشروعیت Islamic Revolution, Sovereignty, Public Sphere, Social Media, Secularism, Middle Class, Electoral Participation, Legitimacy	76
خوشه 7 Cluster 7	انتخابات Elections	7	انتخابات، جغرافیای انتخابات، دموکراسی، دولت، رفتار رأی‌دهی، مجلس شورای اسلامی، نمایندگان Elections, Electoral Geography, Democracy, Government, Voting Behavior, Islamic Consultative Assembly (Parliament), Representatives	193
خوشه 8 Cluster 8	فرهنگ سیاسی Political Culture	6	آگاهی سیاسی، اثربخشی سیاسی، اعتماد سیاسی، جامعه‌پذیری سیاسی، جوانان، فرهنگ سیاسی Political Awareness, Political Efficacy, Political Trust, Political Socialization, Youth, Political Culture	167
خوشه 9 Cluster 9	ارتباطات سیاسی Political Communication	6	ایران، جهانی‌شدن، رسانه، شبکه‌های اجتماعی، شهروندان، مدیریت Iran, Globalization, Media, Social Networks, Citizens, Management	86
خوشه 10 Cluster 10	حقوق اساسی Constitutional Rights	4	اقلیت‌ها، حق تعیین سرنوشت، حقوق اساسی، قانون اساسی Minorities, Right to Self-Determination, Constitutional Rights, Constitution	43
خوشه 11 Cluster 11	توسعه سیاسی Political Development	3	توسعهٔ اجتماعی، توسعهٔ سیاسی، پیشرفت سیاسی Social Development, Political Development, Political Progress	69

در نقشهٔ شبکهٔ ترسیم‌شده، اندازهٔ هر گره نشان‌دهندهٔ فراوانی تکرار آن واژه در مقالات است و ضخامت خطوط ارتباطی نشان‌دهندهٔ قدرت پیوند[1] میان دو مفهوم است. همچنین فاصلهٔ فیزیکی گره‌ها از یکدیگر، گویای میزان قرابت معنایی آن‌ها در

[1] Total Link Strength

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

ادبیات پژوهش است (رامشت و همکاران، ۱۴۰۴).

الف) تحلیل هستهٔ مرکزی شبکه

همان‌طور که در نقشهٔ مصورسازی‌شده مشهود است، گرهٔ «مشارکت سیاسی» به رنگ بنفش و واقع در خوشهٔ ۵ با بزرگ‌ترین اندازه در مرکزیت[1] شبکه قرار دارد و نقش نقطهٔ اتصال[2] را برای سایر مفاهیم ایفا می‌کند. استقرار این گره در مرکز نقشه و احاطه‌شدن آن توسط مفاهیم کلان، نشان‌دهندهٔ ماهیت چندبُعدی این متغیر در پژوهش‌های داخلی است. ضخیم‌ترین خطوط ارتباطی این هستهٔ مرکزی، با گره‌های «سرمایهٔ اجتماعی»، «انتخابات»، «فرهنگ سیاسی» و «توسعهٔ سیاسی» برقرار شده است که نشان می‌دهد این چهار محور ارکان اصلی مطالعات مشارکت سیاسی در بازهٔ زمانی ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۴ بوده است.

ب) تحلیل خوشه‌های مفهومی (جریان‌های اصلی پژوهش)

تحلیل محتوایی ۱۱ خوشهٔ شناسایی‌شده نشان می‌دهد که ادبیات پژوهشی مشارکت سیاسی در ایران را می‌توان در چند جریان کلان و تخصصی طبقه‌بندی کرد:

جریان سرمایهٔ اجتماعی، اعتماد و نهادهای مدنی (خوشه‌های ۱ و ۵)

بزرگ‌ترین خوشهٔ شبکه یعنی خوشهٔ ۱ با ۱۳ گره به رنگ قرمز در نقشه، ارتباطی ناگسستنی با جامعه‌شناسی سیاسی دارد. در این جریان، گرهٔ بسیار پررنگ «سرمایهٔ اجتماعی» به‌عنوان موتور محرکهٔ مشارکت سیاسی معرفی شده است. حضور مفاهیمی نظیر «اعتماد اجتماعی»، «اعتماد عمومی»، «اعتماد نهادی»، «سازمان‌های مردم‌نهاد» و «حکمرانی خوب» در این خوشه نشان می‌دهد که پژوهشگران ایرانی به‌شدت بر پیش‌نیازهای اجتماعی مشارکت تأکید دارند. در کنار آن، خوشهٔ ۵ (حاوی خود متغیر مشارکت سیاسی، جامعهٔ مدنی، حقوق شهروندی و مشارکت اجتماعی) تکمیل‌کننده این جریان است و نشان می‌دهد که تقویت نهادهای مدنی و حقوق شهروندی، بستر اصلی گذار به مشارکت سیاسی فعال تلقی شده است.

جریان فرهنگ سیاسی، اعتماد سیاسی و جامعه‌پذیری (خوشهٔ ۸)

یکی از خوشه‌های بسیار مهم و متراکم شبکه، خوشهٔ شمارهٔ ۸ به رنگ قهوه‌ای است که حول محور «فرهنگ سیاسی» شکل گرفته است. در تحلیل موشکافانهٔ نقشه، در مجاورت بلافصل هستهٔ مرکزی یعنی مشارکت سیاسی، گره‌ای به رنگ قهوه‌ای وجود دارد که بازنمای مفهوم «اعتماد سیاسی» است و اتصالی بسیار قوی با خطوط ضخیم با «فرهنگ سیاسی» دارد. حضور مفاهیمی نظیر «جامعه‌پذیری سیاسی»، «آگاهی سیاسی»، «جوانان» و «اثربخشی سیاسی» در این خوشه حائز اهمیت است. این پیکربندی نشان می‌دهد که از دیدگاه محققان، تغییرات در الگوی مشارکت سیاسی نسل جوان، عمیقاً در گرو سطح اعتماد سیاسی آنان به سیستم و همچنین مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی و آگاهی‌بخشی است.

جریان رفتار انتخاباتی و مکانیسم‌های دموکراتیک (خوشه‌های ۳ و ۷)

خوشه‌های ۳ و ۷ شامل مفاهیمی با رنگ‌های نارنجی و آبی در نقشه، مستقیماً به بُعد عملیاتی و ساختاری مشارکت، یعنی فرایند «انتخابات» می‌پردازد. گره‌های درشتی نظیر «انتخابات» و «رفتار انتخاباتی» در کنار مفاهیمی چون «مجلس شورای اسلامی»، «دموکراسی»، «رأی‌دهی»، «رفتار رأی‌دهی» و «جغرافیای انتخابات» قرار گرفته است. پیوند قوی میان این گره‌ها با گره‌های «دانشگاه» و «دانشجویان» (در خوشهٔ ۳) حاکی‌ازآن است که بخش عمده‌ای از مطالعات رفتار انتخاباتی در ایران، روی جامعهٔ آماری دانشجویان و نقش پیشگام آنان در الگوهای رأی‌دهی متمرکز بوده است.

جریان هویت، تنوع قومی و حقوق گروه‌های خاص

[1] Centrality

[2] Hub

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

(خوشه‌های ۲، ٤ و ۱۰)

این بخش از شبکه که بیشتر در نواحی حاشیه‌ای، اما با پیوندهای معنادار به مرکز قرار گرفته است، به چالش‌ها و الزامات حقوقی مشارکت می‌پردازد. حضور مفاهیمی همچون «هویت ملی»، «هویت قومی»، «اقوام» در خوشهٔ ۲ و پیوند آن‌ها با گره‌های مربوط به «مشارکت سیاسی زنان»، «حقوق زنان» در خوشهٔ ٤ و «اقلیت‌ها» و «حقوق اساسی» در خوشهٔ ۱۰، نشانگر بلوغ در ادبیات پژوهشی است. این الگو اثبات می‌کند که محققان از نگاهی صرفاً مرکزگرا و مردانه عبور کرده و به بررسی الگوهای مشارکت در میان اقوام ایرانی، زنان و اقلیت‌ها و نقش آن در «امنیت ملی» و «توسعهٔ پایدار» روی آورده‌اند.

جریان رسانه‌های نوین، حوزهٔ عمومی و جهانی‌شدن (خوشه‌های ٦ و ۹)

در بخش دیگری از نقشهٔ علم، خوشه‌هایی با محوریت رسانه و فضای مجازی به چشم می‌خورد. گره‌های «رسانه‌های اجتماعی»، «شبکه‌های اجتماعی»، «حوزهٔ عمومی»، «رسانه» و «جهانی‌شدن»، جریانی نوظهور را در این ۱۰ سال نمایندگی می‌کند. قرارگیری این مفاهیم در کنار «طبقهٔ متوسط» و «مشارکت انتخاباتی»، تأییدکنندهٔ این رویکرد پژوهشی است که در سال‌های اخیر، شبکه‌های اجتماعی مجازی نقش کاتالیزور را در شکل‌دهی به حوزهٔ عمومی، بسیج سیاسی طبقهٔ متوسط و هدایت رفتار انتخاباتی ایفا کرده است.

ج) نتیجه‌گیری از تحلیل شبکه

در نگاهی کلان به توپولوژی شبکهٔ هم‌رخدادی، مشخص می‌شود که مطالعات مشارکت سیاسی در ایران طی سال‌های ۱۳۹٤ تا ١٤٠٤ رویکردی بین‌رشته‌ای داشته و بر سه پایهٔ اصلی استوار بوده است: پایهٔ اول جامعه‌شناختی با تمرکز بر سرمایه و اعتماد اجتماعی و سیاسی، پایهٔ دوم ساختاری ـ نهادی با تمرکز بر مکانیسم‌های انتخاباتی و فرهنگ سیاسی و پایهٔ سوم پویایی‌های نوین با تأثیر رسانه‌های اجتماعی و مطالبات هویتی ـ جنسیتی. تنیدگی زیاد این گره‌ها گویای آن است که مشارکت سیاسی در ایران پدیده‌ای تک‌عاملی نبوده و پژوهشگران آن را در شبکه‌ای پیچیده از عوامل روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و نهادی درک و تحلیل کرده‌اند.

تحلیل روند زمانی و تراکم مفهومی (نقشه‌های هم‌پوشانی و چگالی)

علاوه‌بر تحلیل شبکهٔ هم‌رخدادی، بررسی روند تکامل تاریخی مفاهیم و میزان تمرکز ادبیات پژوهشی برای درک عمیق‌تر از میدان مطالعه ضروری است؛ در این راستا، از نقشه‌های هم‌پوشانی زمانی[1] و چگالی[2] استفاده شده است.

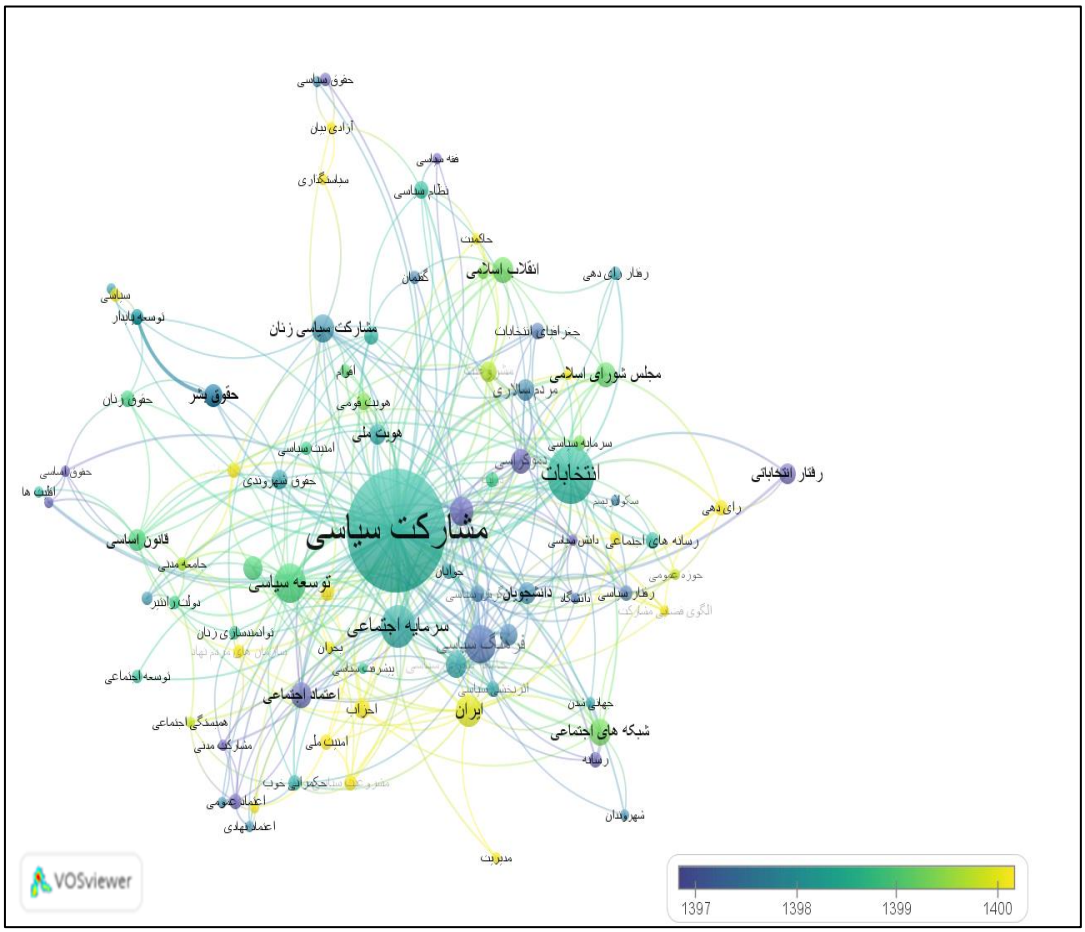
الف) تحلیل نقشهٔ هم‌پوشانی زمانی (روند تکامل موضوعی)

نقشهٔ هم‌پوشانی زمانی شکل (۲)، کلمات کلیدی را براساس میانگین سال انتشار مقالات حاوی آن کلمات رنگ‌آمیزی می‌کند. براساس نوار راهنمای پایین نقشه، طیف رنگی از بنفش تیره (حدود سال ۱۳۹۷ و قبل از آن) به سمت سبز (حدود ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹) و درنهایت زرد روشن (سال ١٤٠٠ به بعد) متغیر است. تحلیل این نقشه نشان‌دهندهٔ یک شیفت پارادایمی در کانون توجه پژوهشگران ایرانی است.

[1] Overlay Visualization

[2] Density Visualization

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219



شکل ۲: نقشهٔ روند زمانی (تکامل تاریخی) کلیدواژه‌های پژوهش

Figure 2: Overlay visualization map (historical evolution) of research keywords

مفاهیم پایه و تثبیت‌شده (طیف بنفش و آبی تیره)

مفاهیمی مانند «اعتماد سیاسی»، «جامعهٔ مدنی»، «رفتار رأی‌دهی»، «حوزهٔ عمومی»، «طبقهٔ متوسط» و «اعتماد نهادی» در این طیف قرار دارد. این امر نشان می‌دهد که در سال‌های گذشته، تمرکز غالب پژوهش‌ها بر رویکردهای کلاسیک جامعه‌شناسی سیاسی و ساختارهای کلان بوده است.

مفاهیم درحال گذار (طیف فیروزه‌ای و سبز)

گره‌های مرکزی مانند «مشارکت سیاسی»، «سرمایهٔ اجتماعی»، «انتخابات»، «توسعهٔ سیاسی»، «مجلس شورای اسلامی» و «هویت ملی» در این طیف قرار دارد. این رنگ نشان‌دهندهٔ استمرار و ثبات نسبی این مفاهیم در طول دورهٔ موردمطالعه است که به‌عنوان بدنهٔ اصلی ادبیات این حوزه عمل می‌کنند.

مفاهیم نوظهور (طیف زرد و سبز متمایل به زرد)

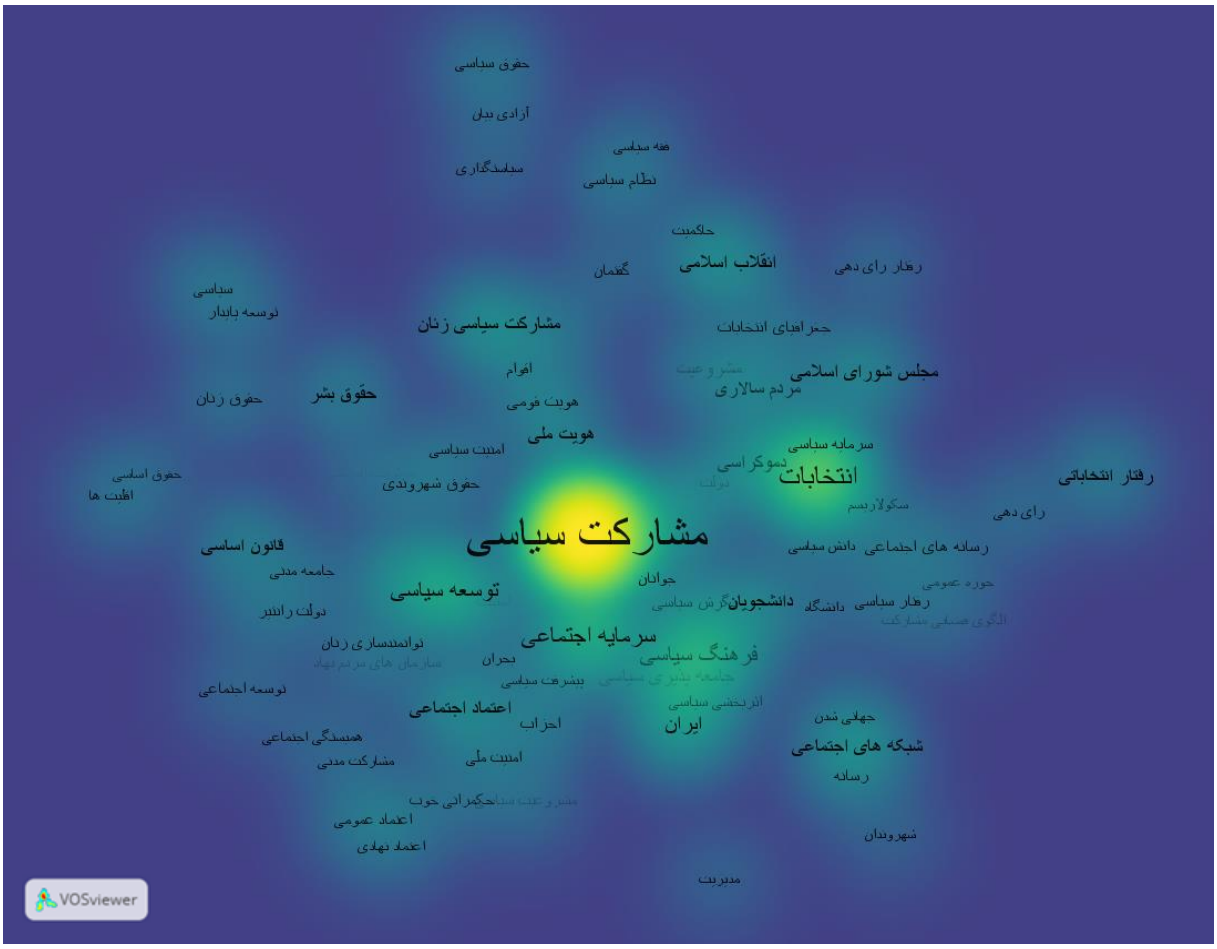
واژگانی نظیر «رسانه‌های اجتماعی»، «جهانی‌شدن»، «ایران»، «دانشجویان»، «دانشگاه»، «مردم‌سالاری» و «احزاب» با رنگ زرد مشخص شده است. این یافته بسیار حائز اهمیت است و نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، توجه محققان از ساختارهای سنتی به سمت تأثیر فناوری‌های ارتباطی نوین نظیر رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، نقش گروه‌های مرجع جدید مانند دانشجویان و تأثیرات فضای بین‌الملل و جهانی‌شدن بر مشارکت سیاسی تغییر مسیر داده است.

ب) تحلیل نقشهٔ چگالی (تمرکز و خلأهای پژوهشی)

نقشهٔ چگالی شکل (۳)، میزان وزن و فراوانی هم‌رخدادی کلمات را با استفاده از طیف حرارتی از زرد درخشان به معنای

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

تراکم زیاد تا آبی تیره به معنای تراکم کم نشـــان می‌دهد. این نقشـــهٔ ابزاری کارآمد برای شـــناســـایی هســـته‌های متراکم و حاشیه‌های کم‌تراکم در ادبیات پژوهش است.



شکل ۳- نقشهٔ تراکم مفاهیم در ادبیات پژوهش

Fig 3- Density map of concepts in the research literature

هستهٔ متراکم و کانون مرکزی (لکهٔ زرد درخشان)

همان‌طور که انتظار می‌رفت، واژهٔ «مشارکت سیاسی» بیشترین چگالی را دارد و همچون خورشید در مرکز نقشه می‌درخشد. بلافاصـــله در اطراف آن، مفاهیم «ســـرمایهٔ اجتماعی» و «انتخابات» نیز با رنگ زرد متمایل به ســـبز دیده می‌شـــود. این تراکم شدید نشان می‌دهد که غالب پژوهش‌های انجام‌شده در ایران، مشارکت سیاسی را از دریچهٔ «انتخابات» و پیش‌نیاز آن یعنی «سرمایهٔ اجتماعی» تحلیل کرده‌اند.

نواحی با تراکم متوسط (طیف سبزرنگ)

مفاهیمی نظیر «توســعهٔ ســیاســی»، «رفتار انتخاباتی»، «آگاهی ســیاســی»، «هویت ملی» و «دانشــجویان» در هالهٔ ســبزرنگ پیرامون مرکز قرار دارد. این موضــوع نشــان می‌دهد که ادبیات درخورتوجهی حول این مفاهیم شکل گرفته، اما هنوز به سطح اشباع مفاهیم مرکزی نرسیده است.

حاشیه‌های پژوهشی و خلأهای مطالعاتی (طیف آبی تیره)

در حاشیه‌های بیرونی نقشه، مفاهیمی با تراکم بسیار کم مشاهده می‌شـود. کلماتی مانند «اقلیت‌ها»، «حقوق زنان»، «توسـعهٔ پایدار»، «حقوق بشـر»، «فقه سـیاسـی» و «مدیریت» در این مناطق تاریک‌تر

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

قرار دارد. باوجود اهمیت اقلیت‌ها، رویکردهای حقوق بشری، فقهی و نقش زنان در مشارکت سیاسی، حجم تولیدات علمی همبسته با این متغیرها در مقایسه با مباحث انتخاباتی بسیار اندک بوده و نیازمند توجه ویژه در پژوهش‌های آتی است.

بحث و نتیجه

پژوهش حاضر با هدف ترسیم نقش فکری و تحلیل ساختار مفهومی مطالعات مشارکت سیاسی در ایران با رویکرد کتاب‌سنجی و تحلیل شبکهٔ هم‌رخدادی واژگان انجام شد. درحالی‌که مطالعات پیشین عمدتاً ازطریق آزمون‌های میدانی به بررسی خرد یا ازطریق فراتحلیل به سنجش اندازهٔ اثر متغیرها پرداخته بود، پژوهش حاضر تصویری از کلان‌روندها، جریان‌های فکری و خلأهای معرفت‌شناختی این حوزه در یک دههٔ اخیر (۱۳۹٤ تا ۱٤۰٤) ارائه داد.

بررسی توپولوژی شبکه نشان داد که مفهوم مشارکت سیاسی در ایران، بر پایهٔ ۱۱ خوشهٔ موضوعی و در قالب ۵ جریان کلان «سرمایه و اعتماد اجتماعی»، «فرهنگ و آگاهی سیاسی»، «رفتار انتخاباتی»، «هویت و تنوع قومی/جنسیتی» و «رسانه‌های نوین» پیکربندی شده است. تمرکز شدید گرهٔ مرکزی بر دوگانهٔ «سرمایهٔ اجتماعی» و «انتخابات» نشان‌دهندهٔ غلبهٔ رویکرد جامعه‌شناختی ـ نهادی در ادبیات پژوهشی ایران است.

برای درک عیار و ارزش افزودهٔ این پژوهش، تطبیق یافته‌های کتاب‌سنجی حاضر با ادبیات و فراتحلیل‌های پیشین الزامی است. این مقایسهٔ تحلیلی، نتایج زیر را متبلور می‌سازد:

هم‌افزایی روش‌شناختی (کتاب‌سنجی دربرابر فراتحلیل): هستهٔ متراکم و زردرنگ نقشهٔ چگالی در این پژوهش نشان داد که پژوهشگران ایرانی دچار نوعی تقلیل‌گرایی انتخاباتی شده‌اند؛ به این معنا که مشارکت سیاسی عمدتاً به رفتار رأی‌دهی تقلیل یافته است. این یافته، انتقاد کشاورزی و عربی (۱۳۹۹) مبنی بر غلبهٔ تحلیل‌های سطح خرد و ضعف چارچوب‌های کلان در تحقیقات داخلی را به‌صورت کمّی و مصورسازی‌شده تأیید می‌کند.

تأیید شیفت پارادایمی به سمت رسانه‌های نوین: نقشهٔ هم‌پوشانی زمانی در این پژوهش نشان داد که در سال‌های اخیر (طیف رنگی زرد)، مفاهیمی نظیر «رسانه‌های اجتماعی» و «شبکه‌های مجازی» به کانون توجه محققان تبدیل شده است. این یافته به شکلی معنادار با دغدغهٔ آینده‌پژوهانهٔ محمدی پشتهانی و همکاران (۱٤۰۱) مبنی بر سناریوهای آیندهٔ مشارکت متأثر از شبکه‌ها و همچنین با نتایج فراتحلیل خانیکی و خجیر (۱۳۹۷) همخوانی دارد. تطبیق این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که متغیر «رسانه» از عاملی تسهیل‌گر در دهه‌های گذشته، اکنون به «محیط زیست سیاسی» مستقل برای شکل‌دهی به حوزهٔ عمومی تبدیل شده است.

حاشیه‌نشینی مفاهیم بنیادین (زنان، اقلیت‌ها و حقوق نهادین): یکی از مهم‌ترین دستاوردهای مقایسه‌ای این مقاله آشکارسازی خلأهای موجود دربرابر تک‌نگاری‌های ارزشمند است. درحالی‌که مطالعات عمیقی مانند رییسی و همکاران (۱۳۹۹)، محمدی و اعوانی (۱٤۰٤) و ذوالفقاری و همکاران (۱٤۰٤) بر موانع نهادی، روانی و ساختاری مشارکت زنان و اقلیت‌ها تمرکز کرده و پژوهش‌هایی چون پناهی‌نسب و همکاران (۱٤۰٤) تأثیر طایفه‌گرایی را سنجیده است، نقشهٔ چگالی این پژوهش (طیف آبی تیره در حاشیه‌ها) تأیید کرد که این مفاهیم ارزشمند هنوز نتوانسته است به بدنهٔ اصلی و مرکزی ادبیات مشارکت سیاسی در ایران تبدیل شود؛ به‌عبارت‌دیگر، باوجود اهمیت مسئلهٔ زنان و اقلیت‌ها، حجم تولیدات شبکهٔ مفهومی آن‌ها در قیاس با مباحث کلان انتخابات و سرمایهٔ اجتماعی، دچار حاشیه‌نشینی آکادمیک است.

اقتصاد سیاسی و مشارکت: پژوهش‌هایی نظیر حسن‌نیا و همکاران (۱٤۰٤) و میری و همکاران (۱٤۰٤) عامل اقتصادی را مهم‌ترین متغیر و چالش مشارکت در سال‌های اخیر معرفی کرده است. جالب اینجاست که در شبکهٔ هم‌رخدادی این مقاله (در خوشه‌های ٤ و ۵)، مفاهیمی نظیر «دولت رانتیر» و «توسعهٔ پایدار» حضور دارد که با پژوهش محبی انجدانی و همکاران (۱٤۰٤) همسو است؛ اما قدرت پیوند آن‌ها با هستهٔ مرکزی هنوز به اندازهٔ مفاهیم فرهنگی و اجتماعی مستحکم نیست که این امر نیازمند بازنگری در اولویت‌های پژوهشی است.

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

همگرایی و واگرایی با روندهای جهانی: مقایسهٔ نتایج این پژوهش با مطالعات کتاب‌سنجی بین‌المللی نشان می‌دهد که ادبیات مشارکت سیاسی در ایران ازحیث تمرکز بر مفاهیمی چون سرمایهٔ اجتماعی، اعتماد سیاسی، رفتار انتخاباتی و نقش رسانه‌های اجتماعی، همسویی درخورتوجهی با روندهای جهانی دارد؛ بااین‌حال، یک تفاوت مهم مشاهده می‌شود. درحالی‌که بخش چشمگیری از پژوهش‌های بین‌المللی جدید بر کنشگری دیجیتال، مشارکت شبکه‌ای، جنبش‌های اجتماعی آنلاین و مشارکت گروه‌های حاشیه‌ای متمرکز شده است، در شبکهٔ مفهومی پژوهش‌های داخلی همچنان مفاهیمی مانند انتخابات، سرمایهٔ اجتماعی و مشارکت انتخاباتی جایگاه مسلط‌تری دارد. همچنین تحلیل چگالی نشان داد که موضوعاتی نظیر حقوق زنان، اقلیت‌ها و حقوق بشر هنوز در حاشیهٔ ادبیات داخلی قرار دارد. این امر بیانگر آن است که اگرچه پژوهش‌های ایرانی در مسیر تحول به سوی الگوهای نوین مشارکت سیاسی حرکت کرده است، اما این گذار هنوز به اندازهٔ ادبیات بین‌المللی کامل و تثبیت‌شده نیست.

در جمع‌بندی کلی، می‌توان گفت ادبیات مشارکت سیاسی در ایران درحال تجربهٔ دوران گذار است؛ گذار از مفاهیم کلاسیک نهادی (دولت، احزاب و طبقهٔ متوسط) به سمت مفاهیم پویاتر و شبکه‌ای‌تر (فضای مجازی، هویت‌های متقاطع و جامعهٔ مدنی فعال).

پیشنهادهای پژوهشی

با استناد به مناطق دارای تراکم کم در نقشهٔ چگالی و همچنین مفاهیم نوظهور در نقشهٔ زمانی، راهبردهای پژوهشی زیر برای محققان آتی پیشنهاد می‌شود:

خروج از تقلیل‌گرایی انتخاباتی: پیشنهاد می‌شود پژوهشگران از تمرکز صرف بر رفتار رأی‌دهی در ایام انتخابات فاصله بگیرند و به اشکال دیگر مشارکت سیاسی نظیر مشارکت در قالب سازمان‌های مردم‌نهاد، پویش‌های مدنی، نظارت همگانی بر سیاست‌گذاری‌ها و مشارکت در فضای مجازی[1] بپردازند.

تمرکز بر جامعه‌شناسی شهروندی و موانع اجتماعی تحقق حقوق مدنی: بالتوجه‌به قرارگیری مفاهیمی نظیر حقوق شهروندی، اقلیت‌ها، آزادی بیان و حقوق اساسی در حاشیهٔ شبکه، انجام مطالعات میان‌رشته‌ای با رویکرد جامعه‌شناسی حقوق و جامعه‌شناسی سیاسی به‌شدت توصیه می‌شود. پیشنهاد می‌شود پژوهشگران به‌جای نگاه صرفاً ساختاری، زمینه‌ها و موانع اجتماعی ـ فرهنگی تحقق این حقوق مدنی را در بستر جوامع محلی و باورهای سنتی واکاوی کنند؛ رویکردی که ضرورت آن در بستر مفاهیم مشروعیت‌بخش در پژوهش‌هایی نظیر عالم و نوری اصل (۱۳۹۸) و آقاجانی (۱۴۰۲) نیز ردیابی می‌شود.

توسعهٔ مطالعات کیفی و قوم‌نگارانه: غلبهٔ متدولوژی پیمایشی و کمّی در مفاهیم مرکزی شبکه کاملاً مشهود است. پیشنهاد می‌شود برای درک عمیق‌تر از تأثیر متغیرهای هویتی (قومیتی و جنسیتی)، پژوهشگران به روش‌های کیفی نظیر پدیدارشناسی، گراندد تئوری و قوم‌نگاری انتقادی روی آورند.

بررسی پیامدهای نابرابری‌های اجتماعی ـ اقتصادی و طرد اجتماعی بر الگوی مشارکت: باتوجه‌به شرایط سال‌های اخیر و حضور مفاهیمی نظیر دولت رانتیر و توسعهٔ پایدار در شبکه، هدایت پژوهش‌ها به سمت واکاوی رابطهٔ متقابل مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی اقتصادی نظیر تورم، فقر و شکاف طبقاتی با احساس محرومیت نسبی و الگوهای مشارکت شهروندان، به‌ویژه در مناطق حاشیه‌نشین و طبقات فرودست، ضروری به نظر می‌رسد.

محدودیت‌های پژوهش

مقالهٔ حاضر نیز همانند سایر مطالعات علمی، در مسیر اجرا با محدودیت‌هایی مواجه بوده است که لحاظ‌کردن آن‌ها برای درک دقیق یافته‌ها الزامی است:

محدودیت پایگاه داده: این پژوهش بر پایهٔ مقالات

[1] Hacktivism

https://doi.org/10.22108/srspi.2026.148621.2219

نمایه‌شده در پایگاه‌های استنادی داخلی منتخب انجام شده است. بدیهی است که بخشی از تولیدات علمی ارزشمند در قالب کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، گزارش‌های راهبردی مراکز پژوهشی و مقالات چاپ‌شده در نشریات بین‌المللی به زبان انگلیسی در این پایگاه‌ها حضور نداشته و از شبکهٔ تحلیل خارج مانده است.

محدودیت‌های نرم‌افزاری و الگوریتمی: نرم‌افزارهای کتاب‌سنجی ازجمله VOSviewer براساس بسامد و هم‌رخدادی واژگان عمل می‌کند. اگرچه محقق تلاش کرد با یکسان‌سازی کلیدواژه‌ها، خطای مترادف‌ها را به حداقل برساند، تحلیل‌های ماشین‌محور نمی‌تواند کیفیت، جهت رابطه (مثبت یا منفی‌بودن تأثیر متغیرها) و سوگیری ایدئولوژیک مقالات را تشخیص دهد.

محدودیت زمانی: بازهٔ زمانی انتخاب‌شده (۱۳۹٤ تا ۱٤۰٤)، مقطع خاصی از تحولات اجتماعی و سیاسی ایران را پوشش می‌دهد. تعمیم این الگوهای مفهومی به دهه‌های پیشین (دههٔ هفتاد یا هشتاد) باید بااحتیاط و با در نظر گرفتن اقتضائات زمانی مختص به همان دوره‌ها صورت پذیرد.

حامی مالی

پژوهش حاضر بدون حمایت مالی انجام شده است.

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول: (گردآوری داده های کیفی، نرم‌افزار، تجزیه و تحلیل‌داده‌ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیشنویس مقاله).

نویسنده دوم: (طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی و نهایی‌سازی مقاله.)

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش:

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده لند و این موضوع مورد تایید همه آنها است.

بیانیه دسترسی به داده ها:

داده های پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسندگان قابل دسترسی است.

سپاسگزاری:

از نشریه بابت چاپ این مقاله تشکر می‌شود.

خوداظهاری استفاده از هوش مصنوعی

در تهیه این مقاله، از هوش مصنوعی استفاده نشده است.

منابع فارسی

آب‌نیکی، ح. (۱۳۹٦). بررسی مشارکت سیاسی در طبقه متوسط جامعه ایران. *پژوهش سیاست نظری (پژوهش علوم سیاسی)*، *۱۱*(۲۱)، ۸۳-۵۷.
https://political.ihss.ac.ir/Article/12102

آفتابی، ز.، نعیم‌آبادی، ن.، و کاویانی‌راد، م. (۱٤۰۲). نسبت امنیت و مشارکت سیاسی در عرصه‌های پیراشهری (مورد مطالعه: شیرآباد زاهدان). *توسعه فضاهای پیراشهری*، *۵*(۲)، ۵٤-۳۵.
https://doi.org/10.22034/JPUSD.2023.361891.1230

آقاجانی، ع. (۱٤۰۲). صورت‌بندی مشارکت سیاسی در نظام سیاسی مشروع؛ رهیافتی قرآنی. *پژوهش‌نامه معارف قرآنی*، *۱٤*(٥٤)، ۱۵۷-۱۲۱.
https://doi.org/10.22054/rjqk.2023.74490.2838

ابوالحسنی، س. ر. (۱٤۰٤). نقش فرهنگ سیاسی در مشارکت سیاسی (مطالعهٔ موردی: آزادگان، جانبازان و خانواده‌های شاهد و ایثارگر در شهر تهران). *سیاست*، *۵۵*(۲)، ۳۰۹-۳٤٤. https://doi.org/10.22059/jpq.2025.396453.1008374

بهشتی، س.، صداقت، ح.، و دهقانی، ح. (۱۴۰۴). مطالعه رابطه سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی (مورد مطالعه: جوانان ورزشکار شهر شیراز). *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، ۲۴(۶۷)، ۵۱-۶۸. https://doi.org/10.22034/ssys.2024.3115.3268

بهنام‌فر، م. ح.، و شاعری، ف. (۱۴۰۳). مطالعه‌ی جامعه‌شناختی رابطه عوامل اقتصادی با میزان مشارکت سیاسی شهروندان بالای ۲۵ سال در شهرستان اسفراین. *مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان*، ۱۸(۳)، ۵۵-۹۰. http://www.farhangekhorasan.ir/article_201254.html

پناهی، م. ح، و بنی‌فاطمه، س. (۱۳۹۴). فرهنگ سیاسی و مشارکت سیاسی زنان. *علوم اجتماعی*، (۶۸)، ۳۵-۷۸. https://sid.ir/paper/93369/fa

پناهی‌نسب، ص.، خردمند، ص.، و طبیعی، م. (۱۴۰۴). مسئله‌مندشدن مشارکت سیاسی (مطالعه موردی: انتخابات دوازدهمین دوره مجلس شورای اسلامی استان کهگیلویه و بویراحمد). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۶(۴)، ۱۲۷-۱۵۰. https://doi.org/10.22108/jas.2025.142951.2564

حسن‌نیا، م.، مقیمی، س.، و صدیق، م. (۱۴۰۴). بررسی چالش‌های مشارکت سیاسی در ایران بین سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰. *پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۶(۶۲)، ۲۴-۵۳. https://doi.org/10.82298/jpir.2026.1197220

خانیکی، ه.، و خجیر، ی. (۱۳۹۷). رسانه‌های اجتماعی و مشارکت سیاسی؛ فراتحلیل مشارکت سیاسی کاربران رسانه‌های اجتماعی. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۱(۱)، ۱۰۱-۱۲۸. https://doi.org/10.22035/ISIH.2019.3122.3422

دال، ر. آ. (۱۳۹۷). *چندسالاری: مشارکت و مخالفت* (ابراهیم اسکافی، مترجم). شیرازه کتاب ما.

دبیرنیا، ع.، محبی، د.، و جلیلی، آ. (۱۴۰۲). حق بر مشارکت سیاسی و رأی اجباری، تضاد یا سازگاری؟. *مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران*، ۵۳(۱)، ۹۷-۱۱۹. https://doi.org/10.22059/jplsq.2020.283126.2047

ذوالفقاری، ا.، عشایری، ط.، و جهان‌پرور، ط. (۱۴۰۴). طراحی و تدوین الگوی یکپارچه موانع مشارکت سیاسی زنان در ایران با رویکرد فراترکیب. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۱۴(۵۲)، ۱-۴۴. https://doi.org/10.22054/qpss.2024.76553.3331

ذوالفقاری، ا.، عشایری، ط.، جهان‌پرور، ط.، و رقمی، ف. (۱۴۰۳). تاثیر ساختار دینی جامعه بر گرایش به مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران. *دانش سیاسی*، ۲۰(۱)، ۱۳۱-۱۴۶. https://magiran.com/p2699010

رامشت، ز.، توکلان، ع.، و رامشت، م. ح. (۱۴۰۴). واکاوی متون روندهای نوظهور در جهت ارتقای حکمرانی هوشمند در کلانشهرها با VOS Viewer. *جغرافیای اجتماعی شهری*، ۱۲(۲)، ۱۹-۳۶. http://doi.org/10.22103/jusg.2025.2157

روحی، م.، گل‌پرور، م.، و منظری توکلی، ع. (۱۴۰۱). بررسی جامعه‌شناسی سیاسی رابطه هوش سیاسی با اشکال مختلف مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران. *جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی*، ۳(۴)، ۳۹-۶۱. https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27835200.1401.3.4.3.7

رییسی، س.، تفضلی، ح.، توحیدفام، م.، و طاهری، ا. ر. (۱۳۹۹). موانع نهادی مشارکت سیاسی زنان منطقهٔ بلوچستان. *زن در توسعه و سیاست*، ۱۸(۲)، ۳۱۳-۳۳۴. https://doi.org/10.22059/jwdp.2020.282601.1007650

ساعی، ع.، سرداری، ع. ا.، و خلیلی اردکانی، م. ع. (۱۳۹۶). رقابت حزبی و مشارکت انتخاباتی: تحلیل ده دوره انتخابات ریاست جمهوری در ایران (۱۳۵۸-۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی تاریخی*، ۸(۲)، ۸۲-۱۰۴. https://jhs.modares.ac.ir/article_22898.html

سلامی، ش.، و رضایی، م. (۱۴۰۴). *حق بر مشارکت سیاسی و تعیین سرنوشت در بستر انتخابات آزاد و منصفانه. یازدهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم انسانی، مدیریت و کارآفرینی ایران*، تهران. https://civilica.com/doc/2431210

شهرابی، م.، نظری، ع. ا.، و ابطحی، س. م. (۱۴۰۱). مقایسه الگوهای رقابت و مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران و تحلیل گفتمانی مشارکت سیاسی از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۶. *پژوهش‌های معاصر انقلاب اسلامی*، ۵(۱۴)، ۶۳-۸۴.

https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26767368.2022.4.14.4.5

طالاری، م.، و موسوی شفایی، س. (۱۳۹۵). *تحلیل کارکرد «مدل بازاریابی سیاسی رابطه‌مند» در افزایش مشارکت سیاسی جامعه. دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت*. https://sid.ir/paper/866277/fa

عالم، ع.، و نوری اصل، ا. (۱۳۹۸). حقوق نهادین شهروندی و مشارکت سیاسی (راهجوی توسعهٔ سیاسی). *فصلنامه سیاست*، *۴۹*(۱)، ۱۴۵-۱۲۷. https://doi.org/10.22059/jpq.2019.219410.1006935

عباس‌نیا، ا.، پاک‌نیا، م.، و مصفا، ن. (۱۴۰۲). بررسی چگونگی تأثیر حوزه عمومی مجازی بر مشارکت سیاسی. *سیاستگذاری عمومی*، *۹*(۱)، ۹۲-۸۰. https://doi.org/10.22059/jppolicy.2023.92989

عشایری، ط.، و جهان‌پرور، ط. (۱۴۰۳). مطالعه تأثیر عوامل رسانه‌ای بر میزان مشارکت سیاسی شهروندان. *مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، *۲۵*(۶۶)، ۱۶۷-۱۹۴. https://doi.org/10.22083/jccs.2024.387374.3716

غفاری هشجین، ز.، بیگی‌نیا، ع.، و تصمیم قطعی، ا. (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی دانشجویان علوم سیاسی و فنی دانشگاه تهران. *دانش سیاسی*، *۶*(۲)، ۲۰۷-۲۴۰. https://sid.ir/paper/134549/fa

کشاورزی، س.، و عربی، ع. (۱۳۹۹). ایرانیان و مشارکت سیاسی: فراتحلیل انتقادی مطالعات انجام‌شده در زمینه مشارکت سیاسی در ایران. *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، *۱۰*(۳۵)، ۲۷۶-۲۹۷. https://sid.ir/paper/384492/fa

گلابی، ف.، و حاجیلو، ف. (۱۳۹۱). تأثیر خانواده بر مشارکت سیاسی زنان. *زن و جامعه (جامعه‌شناسی زنان)*، *۳*(۳)، ۳۱-۵۵. https://sid.ir/paper/169239/fa

محبی انجدانی، د.، کاشی کمیجانی، م.، و موسوی شیخلار، ع. (۱۴۰۴). نقش جامعه مدنی در گسترش مشارکت سیاسی و دموکراسی در دولت‌های رانتیر. *حقوق عمومی تطبیقی*، *۲*(۲)، ۹۵-۷۱. https://magiran.com/p2936482

محمدزاده راوندی، م.، مهکویی، ح.، و نیازی، م. (۱۴۰۲). تحلیل الگوی فضایی عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی انتخابات در ایران. *آمایش محیط*، *۱۶*، ۹۳-۱۱۴. https://www.magiran.com/p2582788

محمدی، ف.، و اعوانی، م. (۲۲ اردیبهشت، ۱۴۰۴). *مشارکت سیاسی اجتماعی زنان در نظام حکمرانی. دومین همایش ملی زن مسلمان در آیینه الگوی پیشرفت تمدن نوین اسلامی*. http://openaccess.ir/c/moswom3/paper_115185

محمدی پشتهانی، ر.، پرتوی، ا.، و طاهری، ا. (۱۴۰۱). شبکه‌های اجتماعی و آینده مشارکت سیاسی. *آینده‌پژوهی ایران*، *۷*(۱)، ۱۳۵-۱۵۷. https://www.magiran.com/p2476497

مهرگان، ف.، فقیهی، ا.، و میرسپاسی، ن. (۱۳۹۸). نقش مشارکت سیاسی و نظام دموکراتیک در شکل‌دهی فرهنگ سیاسی. *مدیریت توسعه و تحول*، *۱۱*(۳۹)، ۱-۱۰. https://sanad.iau.ir/Journal/jdem/Article/949626

میری، م.، مقصودی، م.، و درویش‌پور، ح. (۱۴۰۴). بررسی عوامل موثر بر مشارکت سیاسی شهروندان در انتخابات ریاست جمهوری سیزدهم مطالعه موردی؛ (استان کردستان و سیستان و بلوچستان). *دولت‌پژوهی ایران معاصر*، *۱۱*(۱)، ۱۱-۳۴. https://magiran.com/p2872151

نظری، س. غ.، بشیری گیوی، ح.، و جنتی، س. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر مشارکت سیاسی بر توسعه سیاسی (مورد مطالعه: جوانان شهر خلخال). *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، *۶*(۱)، ۱۳۷-۱۴۶. https://sid.ir/paper/231872/fa

نورانی، ن.، غنی یگانه، م.، و قائمی، ه. (۱۴۰۴). فراتحلیل مهم‌ترین عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی طی ۱۰ سال اخیر. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، *۱۴*(۵۳)، ۵۶-۱. https://magiran.com/p2921789

References

Abbasnia, A., Paknia, M., & Mosaffa, N. (2023). Investigating how the virtual public sphere affects political participation. *Public Policy*, *9*(1), 80-92. [In Persian]. https://doi.org/10.22059/jppolicy.2023.92989

Abniki, H. (2017). Investigating political participation in the middle class of Iranian society. *Theoretical Policy Research (Political Science Research)*, *11*(21), 57-83. [In Persian]. https://political.ihss.ac.ir/Article/12102

Abolhasani, S. R. (2025). The role of political culture in political participation (Case study: Freed POWs, veterans, and families of martyrs and veterans in Tehran). *Journal of Politics*, *55*(2), 309-344. [In

transformation of political participation through digital citizenship: Global trends from a bibliometric analysis (2019–2024). *INJECT (Interdisciplinary Journal of Communication)*, *10*(2), 1509–1524. https://doi.org/10.18326/inject.v10i2.5063

Ghaffari Hashjin, Z., Beiginia, A., & Tasmim Ghatei, A. (2010). Factors affecting the political participation of political science and engineering students at the University of Tehran. *Political Knowledge*, *6*(2), 207-240. [In Persian]. https://sid.ir/paper/134549/fa

Golabi, F., & Hajilou, F. (2012). The impact of family on women's political participation. *Woman and Society (Sociology of Women)*, *3*(3), 31-55. [In Persian]. https://sid.ir/paper/169239/fa

Hasannia, M. A., Moghimi, S., & Sedigh, M. E. (2025). Investigating the challenges of political participation in Iran between 2017 and 2021. *Journal of Political and International Research*, *16*(62), 24-53. [In Persian]. https://doi.org/10.82298/jpir.2026.1197220

Keshavarzi, S., & Arabi, A. (2020). Iranians and political participation: A critical meta-analysis of studies on political participation in Iran. *Strategic Studies of Public Policy*, *10*(35), 276-297. [In Persian]. https://sspp.iranjournals.ir/article_48012.html?lang=fa

Khaniki, H., & Khojir, Y. (2019). Social media and political participation: A meta-analysis of social media users' political participation. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, *11*(1), 101-128. [In Persian]. https://doi.org/10.22035/ISIH.2019.3122.3422

Lubej, M., Dolezal, M., & Kirbiš, A. (2025). The impact of affective polarization on political participation: A systematic review. *Political Studies*, *74*(2), 525-548. https://doi.org/10.1177/00323217251338496

Mehregan, F., Faghihi, A., & Mirsepasi, N. (2019). The role of political participation and the democratic system in shaping political culture. *Journal of Development and Transformation Management*, *11*(39), 1-10. [In Persian]. https://sanad.iau.ir/Journal/jdem/Article/949626

Miri, M., Maghsoudi, M., & Darvishpour, H. (2025). Investigating the factors affecting citizens' political participation in the 13th presidential election (Case study: Kurdistan and Sistan and Baluchestan provinces). *Journal of Contemporary Iranian Government Research*, *11*(1), 11-34. [In Persian]. https://www.magiran.com/p2872151

Mohebbi Anjedani, D., Kashi Komijani, M., & Mousavi Sheykhlar, A. (2025). The role of civil society in expanding political participation and democracy in rentier states. *Journal of Comparative Public Law*, *2*(2), 71-95. [In Persian]. https://doi.org/10.22091/cpl.2025.12511.1052

Mohammadi, F., & Avani, M. (2025). *Socio-political* Persian]. https://doi.org/10.22059/jpq.2025.396453.1008374

Aftabi, Z., Naeimabadi, N., & Kavianirad, M. (2023). The ratio of security and political participation in peri-urban areas Research sample: Shirabad, Zahedan. *Preipheral Urban Spaces Development*, *5*(2), 35-54. [In Persian]. https://doi.org/10.22034/JPUSD.2023.361891.1230

Aghajani, A. (2023). Formulating of political participation in the legitimate political system: A Quranic approach. *Journal of Quranic Knowledge*, *14*(54), 121-157. [In Persian]. https://doi.org/10.22054/rjqk.2023.74490.2838

Alam, A., & Nouriasl, A. (2019). Institutional rights of citizenship and political participation (A path to political development). *Journal of Politics*, *49*(1), 127-145. [In Persian]. https://doi.org/10.22059/jpq.2019.219410.1006935

Anwar, R. K., & Fauzianty, H. A. (2025). Digital social movements and political participation of the indonesian millennial generation: Research trends based on bibliometric analysis using Vosviewer and Biblioshiny. *Temali: Jurnal Pembangunan Sosial*, *8*(1), 118-132 https://doi.org/10.15575/jt.v8i1.41602

Ashayeri, T., & Jahanparvar, T. (2024). Studying the effect of media factors on the level of political participation of citizens. *Scientific Journal of Culture-Communication Studies*, *25*(66), 167-194. [In Persian]. https://doi.org/10.22083/jccs.2024.387374.3716

Beheshti, S. S., Sedaghat, H., & Dehghani, H. (2025). Studying the relationship between social capital and political participation (Case study: Shiraz sports youth). *Strategic Studies on Youth and Sport*, *24*(67), 51-68. [In Persian]. https://doi.org/10.22034/ssys.2024.3115.3268

Behnamfar, M. H., & Shaeriy, F. (2024). A sociological study of economic factors and their relationship with political participation among citizens aged 25 and over in Esfarayen. *Journal of Socio-Cultural Studies of Khorasan*, *18*(3), 55-90. [In Persian]. http://www.farhangekhorasan.ir/article_201254.html

Dabirnia, A., Mohebbi, D., & Jalili, A. (2023). The right to political participation and compulsory voting: Contradiction or compatibility?. *Tehran University Public Law Studies Quarterly*, *53*(1), 97-119. [In Persian]. https://doi.org/10.22059/jplsq.2020.283126.2047

Dahl, R. A. (2018). *Polyarchy: Participation and Opposition* (Ebrahim. Eskafi, Trans.). Shirazeh Ketab Ma. (Original work published 1971) [In Persian].

De Moor, J. (2016). External efficacy and political participation revisited: The role of perceived output structures for state- and non-state-oriented action forms. *Parliamentary Affairs*, *69*(3), 642–662. https://doi.org/10.1093/pa/gsv055

Fadilla, A., & Rahmawati, D. E. (2025). Mapping the

trends toward the enhancement of smart governance in megacities using VOS Viewer. *Urban Social Geography*, *12*(2), 19-36. [In Persian]. http://doi.org/10.22103/jusg.2025.2157

Roohi, M., Golparvar, M., & Manzaritavakoli, A. (2023). Studying political sociology of the correlation between political intelligence and different forms of political participation (Case study: Citizens of Kerman). *Scientific Journal Political Sociology of the Islamic Revolution, 3*(4), 39-61. [In Persian]. https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27835200.1401.3.4.3.7

Saei, A., Sardari, A. A., & Khalili Ardakani, M. A. (2017). Party competition and electoral participation: An analysis of ten presidential elections in Iran (1979-2009). *Historical Sociology*, *8*(2), 82-104. [In Persian]. https://jhs.modares.ac.ir/article_22898.html

Salami, S., & Rezaei, M. (2025). *The right to political participation and self-determination in the context of free and fair elections*. *11th National Conference on Modern Studies and Research in Humanities, Management, and Entrepreneurship of Iran*, Tehran, Iran. [In Persian]. https://civilica.com/doc/2431210

Shahrabi, M., Nazari, A. A., & Abtahi, S. M. (2022). Comparison of competition patterns and political participation in the Islamic Republic of Iran and discourse analysis of political participation from 1376 to 1396. *Contemporary Researches on Islamic Revolution, 5(14), 63-84.* [In Persian]. https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26767368.2022.4.14.4.5

Talari, M., & Mousavi Shafaei, S. M. (2016). *Analyzing the function of the "relational political marketing model" in increasing societal political participation*. *10th Congress of Pioneers of Progress*. [In Persian]. https://sid.ir/paper/866277/fa

Zolfaghari, A., Ashayeri, T., & Jahanparvar, T. (2025). Designing an integrated model of obstacles to women's political participation in Iran using a meta-synthesis approach. *Political Strategic Research*, *14*(52), 1-44. [In Persian]. https://doi.org/10.22054/qpss.2024.76553.3331

Zolfaghari, A., Ashayeri, T., Jahanparvar, T., & Raghami, F. (2024). The impact of the religious structure of society on the tendency towards political participation in the Islamic Republic of Iran. *Journal of Political Knowledge, 20*(1), 131-146. [In Persian]. https://www.magiran.com/p2699010

participation of women in the governance system. *2ed Conference of The Muslim Woman in the Mirror of the Progress Model of the New Islamic Civilization.* [In Persian]. http://openaccess.ir/c/moswom3/paper_115185

Mohammadi Pashtehani, R., Partovi, A., & Taheri, A. (2022). Social networks and the future of political participation. *Iran Journal of Futures Studies*, *7*(1), 135-157. [In Persian]. https://www.magiran.com/p2476497

Mohammadzadeh Ravandi, M., Mahkouei, H., & Niazi, M. (2023). Spatial pattern analysis of factors affecting political participation in elections in Iran. *Amayesh Journal*, *16*, 93-114. [In Persian]. https://www.magiran.com/p2582788

Nazari, S. G., Bashiri Givi, H., & Jannati, S. (2014). Investigating the impact of political participation on political development (Case study: The youth of Khalkhal city). *Iranian Social Development Studies*, *6*(1), 137-146. [In Persian]. https://sid.ir/paper/231872/fa

Nourani, N., Ghaniyeganeh, M. H., & Ghaemi, H. (2025). A meta-analysis of key factors influencing political participation of Tehrani citizens over a ten-year period. *Political Strategic Studies*, *14*(53), 1-56. [In Persian]. https://doi.org/10.22054/qpss.2025.76629.3334

Panahi, M. H., & Banifatemeh, S. S. (2015). Political culture and political participation of women. *Journal of Social Sciences*, (68), 35-78. [In Persian]. https://sid.ir/paper/93369/fa

Panahinasab, S., Kheradmand, S., & Tabiei, M. (2025). The problematization of political participation (Case study: The 12th parliamentary elections in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad province). *Applied Sociology*, *36*(4), 127-150. [In Persian]. https://doi.org/10.22108/jas.2025.142951.2564

Paripoornam, R., Gopal, D., & Khanna, M. (2024). Mapping the literature on socia media and political particpation. b Bibliometric analysis. *International Journal of Social Science and Human Research*, *7*(11). https://doi.org/10.47191/ijsshr/v7-i11-60

Raeisi, S., Tafazzoli, H., Tohidfam, M., & Taheri, A. R. (2020). Institutional barriers to the political participation of women in the Baluchistan region. *Woman in Development and Politics*, *18*(2), 313-334. [In Persian]. https://doi.org/10.22059/jwdp.2020.282601.1007650

Ramesht, Z., Tavakolan, A., Ramesht, M. H. (2025). An analytical review of the literature on emerging